

BIOETIKANING ASOSIY TAMOYILLARI VA MODELLARI

G'iyosov Zayniddin Asamutdinovich

*Toshkent tibbiyot akademiyasi,
Tibbiyot fanlari doktori, professor*

Alimova Saboxat Gazievna

*Toshkent tibbiyot akademiyasi,
Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti, iqtisod fanlari nomzodi
saboxat.alimova@mail.ru*

Abduraxmanov Shaxriyor Zafar o'g'li

*Toshkent Tibbiyot Akademiyasi
Menejment : Sog'liqni saqlash menejmenti fakulteti
3-bosqich talabasi*

Annotatsiya - Bioetika - axloqshunoslik, inson uchun hayot (inson, hayvon va o'simlik hayoti) bilan bog'liq eng yaxshi xulq-atvor tamoyillarini ta'minlash va tekshirish uchun mas'uldir. Bioetika mavjud bo'lgan ko'plab ta'riflar orasida biz qadriyatlar va axloqiy tamoyillar asosida o'rganilgan hayot haqidagi fanlarni va sog'liqni saqlash sohasidagi odamlarning xatti-harakatlarini muntazam ravishda o'rganish ekanligini tasdiqlashimiz mumkin. Bu nisbatan yosh intizom, yarim asrga yaqin bo'lmagan tarixga ega. Rivojlanish jarayonida bioetikada ikki yo'nalish shakllandi. Birinchi yo'nalish insonga manaviy munosabat masalalarini ko'rib chiqadi va bu yerda u tibbiyot etikasi bilan tutashadi. Ikkinchi yo'nalish esa insonning hayvonlarga munosabati etikasini, ya'ni: hayvonlardan turli maqsadlarda (oziq-ovqat manbai, sanoat uchun xomashyo, tibbiy - biologik tadqiqotlar uchun model, ko'ngilhushlik obyekti sifatida) foydalanish masalalarini o'rganadi, bu yerda u jahon miqyosidagi atrof- muhit etikasi bilan tutashadi.

Kalit so'zlar - Bioetika atamasi, bioetika tamoyillari, bioetika modellari, parasels modeli, . bioetikaning asosiy maqsadi, paternalizm, gippokrat qasamyodi, bioetik tadqiqotlar, shaxs kamsitilishining oldini olish , evtanaziya, odamlarda tajriba o'tkazmaslik.

KIRISH

Bioetika termini Amerika vrachi Van Ransseler Potter tomonidan (Van Ransselaer Potter) "Bioetika: kelajakga ko'prik" (1971y.) kitobida ekologik etikani alohida variantini ifodalash uchun foydalanilgan. Potter g'oyasi gumanitar va biologik fanlarni bir yo'nalishda harakat qilib, fan texnika taraqqiyoti natijasida yerdagi hayotni zararli ko'rinishga kirishishini oldini olishdan iborat edi. 1964 yilgi Butun dunyo mediklari assotsiatsiyasining Xelsinki deklaratsiyasida ilmiy izlanishlarda rioya qilish uchun birinchi xalqaro etika standarti ishlab chiqildi. Tibbiy tadqiqotlarning ikkinchi etik standartlari 2000 yil Butun dunyo mediklari assotsiatsiyasining Xelsinki II deklaratsiyasi tarkibida qabul qilindi.

Bioetikaning ajoyib tamoyillari. Keyinchalik biz Biotamp va Childress (1979) tomonidan taklif qilingan bioetikaning uchta buyuk tamoyillarini tushuntiramiz:

Muxtoriyat tamoyili - insonning tashqi ta'sirisiz o'zi haqida qaror qabul qilish qobiliyatini, shaxsiy hayoti va o'z taqdirini o'zi belgilashini aks ettiradi. Ushbu tamoyil odam 100% avtonom bo'la olmaydigan yoki avtonomiyani kamaytiradigan holatlar yuzaga kelganda qo'llanilmasligi mumkin.

Ushbu printsipning eng yuqori ifodasi bemorning roziligi bo'ladi. Bu bemorning huquqi va unga tashrif buyuradigan mutaxassisning burchidir. Shu ma'noda, bemorning afzalliklari va qadriyatlarini tan olinishi va hurmat qilinishi kerak. Psixologiyada ushbu printsip ham amal qiladi va har doim kattalar yoki bolalar bo'lishidan qat'i nazar, bemorlardan (ularning ota-onalari yoki qonuniy vakillari orqali) roziligini olish kerak.

Xayrixohlik tamoyili - bu bemorning yoki boshqalarning manfaati uchun harakat qilish mutaxassisning majburiyati va burchidir. Bu bemorning qonuniy manfaatlarini ilgari surish va ularning xurofotlarini iloji boricha bostirish uchun mo'ljallangan. Bu "bemor uchun eng yaxshi narsani qilish" kabi bo'lar edi. Ushbu tamoyildan kelib chiqadigan muammo shundaki, "Xayrixohlik tamoyili" -

avtonomiyaga bog'liq bemor rozi bo'lgan yoki so'ragan taqdirda yaxshilik qilishdan iboratdir.

Adolatlilik tamoyili - ushbu tamoyil tenglikni qidiradi va mafkuraviy, ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy, irqi, jinsi, jinsiy orientatsiyasi va boshqalar asosida kamsitishni kamaytiradi. Ushbu tamoyil mamlakatlarga qarab sifat jihatidan boshqacha tarzda qo'llaniladi. Masalan, Qo'shma Shtatlarda tibbiy yordam xususiy kompaniyalar bilan tuzilgan sug'urta asosida amalga oshiriladi, shuning uchun iqtisodiy sabablarga ko'ra kamsitishlar bo'lishi mumkin. Ispaniyada sog'liqni saqlash zarurat tamoyiliga asoslanadigan bo'lsak u bepul va universal hisoblanadi. Tibbiyotda ba'zida tibbiy harakatlar bemorga zarar yetkazadi, ammo maqsadi ularning farovonligini oshirishdir. Ushbu printsiptda boshqa fikrlar mavjud: professional qat'iy va ilmiy bilimlarga asoslangan ta'lim olishga majbur bo'lishi kerak, o'z bilimlaringizni (dalillarga asoslangan holda) doimiy ravishda professional darajada mashq qilish uchun yangilab turishingiz kerak va bemorlaringizga eng yaxshi yordamni yaxshilash va taklif qilish uchun yangi davolash yoki davolash usullarini o'rganishingiz kerak bo'ladi. Muloqotning tarixiy modellari.

1. Gippokrat modeli (Zarar keltirma). Gippokrat (460-377 E.A.) qasamyodida modelni tarifi bor. "Bemorga zarar keltirma, bemorni axvolini yomonlashtiradigan muolaja qilinmasin".

2. Parasels modeli (yaxshilik qil). Parasels (1493-1541 y) - paternalizm g'oyasi.

3. Deontologiya modeli (Shifokor burchi). Deon –"Burch" burch qoidalariga rioya qilish.

4. Bioetika modeli (inson sha'ni va huquqini hurmat qilish).

Bioetika tushunchasi insonning butun tiriklikka munosabatini ko'rib chiqadigan masalalar sohasini nazarda tutadi. Rivojlanish jarayonida bioetikada ikki yo'nalish shakllandi. Birinchi yo'nalish insonga manaviy munosabat masalalarini ko'rib chiqadi va bu yerda u tibbiyot etikasi bilan tutashadi. Ikkinchi yo'nalish esa

insonning hayvonlarga munosabati etikasini, ya'ni: hayvonlardan turli maqsadlarda (oziq-ovqat manbai, sanoat uchun xomashyo, tibbiy - biologik tadqiqotlar uchun model, ko'ngilhushlik obyektini sifatida) foydalanish masalalarini o'rganadi, bu yerda u jahon miqyosidagi atrof- muhit etikasi bilan tutashadi. Bugungi kunda bioetikada birinchi yo'nalish ayniqsa jiddiy tashvish uyg'otmoqda. Bioetika bugungi kunda shifokor va bemor bilan aloqaning ahloqiy yondashuviga, evtanaziya va o'limni aniqlash, inson a'zolarini transpulantatsiya qilish, klonlash, irsiy enjinerining masalalariga alohida e'tiborni qaratmoqda. Paternalizm - tibbiyot etikasining daslabki modellaridan biri. Bu shunday bir munosabatlar modeliki, unda shifokor bemorga nisbatan nafaqat mehribon ota, balki podsho sifatida ham ishtirok etadi, zero, insonning hayoti, sog'ligi, erkinligi va baxti uning qo'lida bo'ladi. Tibbiyot - yuksak darajada professionalizmni talab etuvchi va etik prinsipi yuqori darajada tutuvchi soha. Shaxsiy darajada tibbiyot etikasi vrachning kasbiy erkinligini va muruvvatini o'z ichiga oladi. Tibbiy deontologiyada vrachning bemor oldidagi, boshqa vrachlar oldidagi, bemorning qarindosh - urug'lari va yaqinlari oldidagi o'z majburiyatlarini ado etishiga e'tibor beriladi. Bu shifokorlarning zimmasiga quyidagilar kiradi:

- a) barcha muxtojlariga malakali yordam ko'rsatish;
- b) yordam ko'rsatilgan insonning qadr-qimmatini e'zozlash va hamdardlik bildirish;
- d) shifokor sirini saqlash; paternalizm prinsipidan kelib chiqib mustaqil qarorlar qabul qilish;
- e) ziyon yetkazmaslik;
- f) o'z hamkasblariga vijdonan sof munosabatda bo'lish, bemorlarni aldaydigan, qallob shifokorlarni fosh qilish;
- g) o'z bilimlarini oshirib borish;
- h) odamlarda (mahbuslarda) tajriba o'tkazmaslik;
- i) boshqa odamlarni qanday davolasa, mahbuslarga ham shunday sifatli tibbiy xizmat ko'rsatishni ta'minlash;

j) qiynoqlarda yoki boshqa shavqatsiz va inson qadr-qimmatini kamsituvchi tadbirlarda faol yoki passiv ishtirok etmaslik;

k) mahbuslar yoki ularga nisbatan o'ldirish yo'sindagi harakatlarda ishtirok etmaslik.

Bioetikaning asosiy prinsiplari (tibbiyot etikasidagi kabi) shifokor majburiyatlarida emas, balki bemor huquqlarini ta'riflashda o'z ifodasini topadi.

1. Yozma tarzda, tushunarli qilib bayon etilgan axborot olish huquqi. Bu prinsip shifokor siridan farq qiladi, chunki bemorning xabardorligini nazarda tutadi.

2. Bemor o'z taqdiri haqida qaror qabul qilish, qaror qabul qilishlarida ishtirok etish huquqiga ega.

3. Tibbiyot etikasining asosiy prinsipi bo'lgan paternalizm o'rnini inson qadr-qimmatini va bemorning erkin huquqini e'zozlash, shaxs erkinligi prinsipini egallaydi.

4. Raxmdillik.

Bioetika prinsiplarini bayoniga kirishar ekanmiz, quyidagi holatga e'tiborni qaratishni istar edik. Ma'lumki, mavjud etik nazariyalar juda rang - barangdir. Binobarin, barchani to'la qoniqtiradigan printsip yoki prinsiplar majmuini topish mumkin emas. Buning uchun ham biz bu erda o'z oldimizga bunday maqsadni qo'ymadik. Bioetika bo'yicha mavjud adabiyotlarda ushbu muammoni aniq prinsiplarni asosiy nazariya prinsiplar deb olish nuqtai nazaridan hamda ushbu prinsiplarning o'zaro munosabatlari nuqtai nazaridan hal qilish juda ko'p yechimlidir. "Ziyon yetkazma" tamoyillari. Bu tibbiyot etikasining eng qadimgi prinsipi. Uning lotincha ta'rifi quyidagicha: primumnonnocere. Uni uzbekchaga "eng avvalo - ziyon yetkazma" deb o'girish mumkin. Bu yerda "eng avvalo" so'zlarini ushbu prinsip shifokor faoliyatining eng muhim prinsipi bor deb talqin qilish ham mumkin. Ziyonning yuqorida zikr etilgan har bir turi, tabiiyki, har hil baholanadi. Ziyonning navbatdagi turi - shifokorning yetarli malakaga ega emasligi, o'z majburiyatlarini sifatli bajarishga layoqatsizligi orqasidan ziyon yetkazadi.

“Yaxshilik qil” prinsipi. Bioetika davolashda ayrim mutaxassislar bu ikki prinsipni hatto birlashtirib ham ko‘rsadilar. “Ziyon yetkazma” prinsipi tibbiyotdan tashqarida ham mashhur. Agar men shifokor sifatida emas, balki oddiy odam sifatida o‘z qilmishim boshqa odamga ziyon immuniteti mumkinligidan cho‘chisam, bunday holatdan o‘zimni tiyganim ma’qul. “Yaxshilik qil” prinsipi esa taqiq emas, balki, ma’lum ijobiy harakatni taqozo etuvchi qoidadir. Uning ma’nosi ba’zan mehr-muruvvat, hayriya, rahmdillik so‘zlari yordamida ifodalanadi. Bu ishga birinchi navbatlar oqilona mushohada yuritishni emas, balki hamdardlik, mehr-shafqat kabi his-tuyg‘ularni taqozo etadi. Kuchsizlik, og‘rik va azob - uqubat, afsuski, tarixning ma’lum bosqichlariga hos bo‘lgan birlashganlar emas, balki inson hayotining doimiy yo‘ldoshlaridir. Yuqorida biz “Yaxshilik qil” prinsipini ishtirok etuvchi ikkala tomon hech qanaqa maxsus munosabatlar bilan o‘zaro bog‘lanmagan vaziyatlarga tatbiq etganini ko‘rib chiqdik. Ammo bunday munosabatlar mavjud bo‘lgan hollarda yaxshilik qilish samarali ahamiyat kasb etadi. Aytaylik, biror odamga uning qarindoshi bo‘lmagan bemorga ko‘chirib o‘tkazish uchun o‘z buyragini berish taklif qilinayotgan bo‘lsa, bunday jonbozlik ko‘rsatish bu odamning majburiyati deb aytish mumkin emas (bizning qonunchiligimiz bunday donorlikni takiklaydi). Agar ota o‘z farzandiga buyragini berayotgan bo‘lsa, mehr - muruvvat ko‘rsatishning ushbu shaklini majburiyat deb topish mumkin.

XULOSA

Xozirgi zamon tibbiyotida esa vrachning jamiyat va o‘z bemorlari oldidagi majburiyatlari birinchi o‘ringa chiqadi. Umuman olganda, hozirgi shifokorlar bemorlarga yaxshilik qilishi eng ustvor xususiyatlari sanaladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Коновалова Л.В. Прикладная этика. (по материалам Западной литературы.) М.ИФРАН. 1998 г.
2. Яровинский М.Я. Лекции по курсу «Медицинская этика» М.2001

3. Юдин Б.Г. Принципы биоэтики. Биоэтика: принципы, правила, проблемы. М.1998
4. Т.Павлова. Биоэтика в высшей школе. М.1998.
5. Силуянова И.В.Биоэтика в России: ценности и закону М.2001
6. <https://uz.warbletoncouncil.org/bioetica-1622>
7. <https://studfile.net/preview/16840266/page:2/>
8. <https://cyberleninka.ru/article/n/bioetikaning-paydo-bo-lishi-uchun-tarixiy-zaruriyatning-yuzaga-kelishi>
9. <https://uzhurriyat.uz/2016/08/03/bioetika-tamoyillari/>

"Innovations in Science and
Technologies"